

**TOPLUMSAL OLAY  
VE  
PROVOKASYONLARI  
ÖNLEME REHBERİ**

T.C. İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı





## ÖNSÖZ

Sosyal ve ekonomik alanlarda yeniliklerin ve bilginin artması, kurumlarda personel yönetimi kavramının yerini insan kaynakları yönetimine bırakmasına sebep olmuştur.

Hizmet üreten kamu personelinin yaygın ve sürekli hizmetiçi eğitimlerinin, gelişen ve değişen ihtiyaçlara uygun olarak üretilen kaynak gereçlerle yapılması, modern ve öğrenen kurum olmanın önemli bir göstergesidir.

Günlük yaşam alanlarında ortaya çıkabilen toplumsal olay ve provokasyonların önlenmesine yönelik olarak hazırlanmış olan bu rehber, bu olaylarla muhatap olabilecek personelde olumlu ve etkili davranışların kazanılmasına katkı sağlayacak önemli bir çalışmadır.

Başta sokaklarda ekip ve devriye hizmeti yürütenler olmak üzere, toplumsal olay ve provokasyonlarla görevi esnasında karşılaşma ihtimali bulunan kolluk personeline rehberin ulaşması, okunması ve etkili davranışların kazanılması hususunda, mülki idare ve kolluk yöneticilerinin gereken titizliği göstermesini rica ediyorum.

Bu başarılı çalışmayı hazırlayanları kutlar, rehberden yararlanan tüm kolluk yönetici ve personeline görevlerinde başarılar dilerim.



## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	0
İÇİNDEKİLER .....	2
GİRİŞ .....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KALABALIKLAR VE GRUPLAR.....	4
A) KALABALIKLARIN OLUŞUMU VE ÖZELLİKLERİ .....	4
B) GRUPLARIN OLUŞUMU VE ÖZELLİKLERİ .....	4
C) KALABALIGIN GRUBA DÖNÜŞMESİ.....	6
İKİNCİ BÖLÜM .....	7
TOPLUMSAL OLAYLAR.....	7
A) TOPLUMSAL OLAYLARIN SAFHALARI.....	7
B) PROVOKASYON ZEMİNİNİN HAZIRLANMASI.....	8
C) KİTLE PSİKOLOJİSİNİN ÖZELLİKLERİ .....	10
D) KİTLE İÇİNDEKİ KİŞİLİK TİPLERİ.....	13
1- Liderler.....	13
2- Provokatörler .....	14
3- Psikopatlar .....	14
4- Etkilenenler .....	15
5- Seyirciler .....	15
E) TOPLUMSAL EYLEM BİÇİMLERİ VE TAKTİKLERİ.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....	17
ETKİLİ KOLLUK DAVRANIŞLARI VE GÖREVLERİ .....	17
A) TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARDA ETKİLİ KOLLUK DAVRANIŞLARI ....	17
B) KOLLUK PERSONELİNİN SIRALI GÖREVLERİ .....	22
KAYNAKÇA .....	23



## GİRİŞ

Son yıllarda ülkemizde, yoğun sosyal ve kültürel değişimler, ekonomik krizler ve dalgalanmalar, iç göçler ve kent merkezlerinde artan insan hareketliliğinin getirdiği sorunlar yaşanmıştır. Zaman zaman bu sorunlar istismar edilerek, ülkenin istikrarını bozmak amacıyla provokatif toplumsal olayların gerçekleştirildiği ve ülke geneline yaygınlaştırma çabası içine girildiği gözlenmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, anayasal bir haktır. Kolluk birimleri, bu hakkın güvenli ve huzurlu ortamda gerçekleştirilebilmesi için gereken tedbirleri almakla yükümlüdür ve bu görevini titizlikle yerine getirmektedir. Bu kapsamda, sorumlulukların profesyonelleğe yerine getirilmesi için, başta çevik kuvvet birimlerinin hizmetiçi eğitimlerine gereken önem verilmektedir.

Ancak, her türlü toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yanı sıra, yakın dönemde, kent merkezlerinde beklenmeyen provokatif eylemler gerçekleşmiştir. Bu olaylar kolluk birimleri tarafından şimdiye kadar başarılı bir şekilde önlenmiştir. Önümüzdeki dönemde de muhtemel provokatif toplumsal olayların önlenmesine katkıda bulunmak amacıyla, sokakta görev yaptığı esnada bu tür olaylarla muhatap olabilecek tüm kolluk personeline yönelik bir rehber hazırlanmıştır.

Bu rehberde, çevik kuvvet ve önleyici hizmet birimlerinin toplumsal olaylarda kullandığı müdahale yöntemlerinden farklı olarak, genelde toplumsal olayların ve özeldir provokatif eylemlerin gelişimi, kitle psikolojisinin oluşabileceği günlük yaşam alanları ve toplumsal olayla karşılaşabilecek her personelin bilmesi gereken bilgiler ve uygulaması gereken davranışlar üzerinde durulmuştur.

Rehberde, akademik ifade ve kavramların kullanılmasından kaçınılmış, olabildiğince sade ve anlaşılır şekilde hazırlanmıştır. Rehberi okuyan ve inceleyen personelin, bu bilgileri öğrenmesi, tutum ve davranışları kazanması amaçlanmıştır.

Rehberin ilk bölümünde kitlelere dönüşen kalabalıklar ve grupların oluşumları ve özellikleri; ikinci bölümünde, toplumsal olayın gelişim aşamaları, provokasyon zemininin hazırlanması, kitle psikolojisinin temel özellikleri, kitlede yer alan kişilik tipleri ve eylem biçimleri; üçüncü bölümde ise, toplumsal olayla karşılaşan kolluk personelinin uyması gereken prensipler, uygulaması gereken davranışlar ve ifa etmesi gereken görevler ele alınmıştır.

Bu rehberin, toplumsal olaylar karşısında daha profesyonel ve daha sağlıklı hareket eden kolluk profiline oluşturulmasına katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.



## BİRİNCİ BÖLÜM

### KALABALIKLAR VE GRUPLAR

Bu bölümde, kitlesel hareketleri ve toplumsal olayları gerçekleştiren kalabalıklar ve gruplar ele alınmıştır. Öncelikle, kalabalık ve grupların nasıl oluştuğu, taşıdıkları özellikler ve birbirinden farklılıkları açıklanmıştır. Sonrasında ise, kalabalığın, toplumsal olaya daha kolay girebilen bir gruba nasıl dönüştüğü anlatılmıştır.

#### *A) KALABALIKLARIN OLUŞUMU VE ÖZELLİKLERİ*

Günlük hayatın akışı içinde, birbirini tanımayan insanların tesadüfen bir araya gelmeleri kalabalık olarak tanımlanmaktadır. Bir otobüs durağında bekleyen, bir konseri izlemek için bir araya gelen ya da işlek bir caddede alışverişe çıkan kimseler kalabalıkları oluşturur. Kalabalıkların genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kalabalıklar, genellikle tesadüfen ve günlük ihtiyaçlarını gidermek için bir araya gelirler. Bu birliktelik geçici ve kısa sürelidir.
- Kalabalıklarda yer alan insanların kim oldukları belirsizdir ve genellikle birbirlerini tanımazlar. Bu sebeple, birbirlerine karşı yabancı davranırlar.
- Kişiler birbirlerine karşı sorumluluk veya itaat zorunluluğu hissetmezler.
- İnsanlar arasında mesafeler çok yakın olsa bile, sosyal ilişkiler sınırlıdır. Bu ilişkilerin seviyesini, toplumun gelenekleri belirler. Kişi, bir işyerine girdiğinde tanımadığı birisiyle selamlaşabilir; bir genç, tanımadığı bir bayana ya da yaşlıya otobüste oturduğu yeri verebilir.

Karşılaştıkları bir olayı izleyen seyirci kalabalıklar ile herhangi bir etkinliğe katılmak için bir araya gelen insanlardan oluşan kalabalıklar arasında, bazı davranış ve algılama farklılıklarının olması kaçınılmazdır.

Özellikle insan yoğunluğunun fazla olduğu kalabalıklarda yaşanabilecek panikler ciddi tehlike oluşturabilir. Paniğe sebep olan durumdan kurtulmak isteyen insanlar, paniğe kapılan diğer insanların da etkisiyle şursuz davranışlara girebilir, kendilerine ve çevrelerine zarar verebilirler.

Kalabalıkta yer alan kimseler, aynı mekânda buldukları için birbirlerine karşı az veya çok güven hissi duyarlar. Bu güven hissi onları, tepki verecekleri olaylar ve tehlikeler karşısında kitle psikolojisine itebilir.

#### *B) GRUPLARIN OLUŞUMU VE ÖZELLİKLERİ*

Gruplar, birbirleriyle birtakım ortak özellikler taşıyan ve aralarında ilişkileri olan insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Aynı takımı desteklemek için stada gelen futbol seyircileri, ücretlerinin yükseltilmesi için gösteri yürüyüşü yapan sendika üyeleri, bir düğün töreninde toplanan akrabalar veya istirahat



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

vakitlerinde kahvehanede oturan mahalle sakinleri birer grup oluştururlar. Grupların genel özellikleri de şunlardır:

- Grubun niteliğine göre, grup üyeleri birbirlerini belli ölçüde tanır. Bu ölçü, gruplara ve kişilere göre değişir: Akraba grubu içindeki bir kimse, diğerleri tarafından detaylı olarak çok iyi tanınır. Futbol taraftarlarının oluşturduğu grupta yer alan bir taraftar ise, sadece üzerinde taşıdığı formanın veya elindeki flamanın renklerinden ayırt edilebilecek kadar yüzeysel tanınır.
- Grubu oluşturan üyelerin, grup içinde kalabilmek için yapmaları gereken bireysel rolleri vardır. Sendika üyesinin gösteri yürüyüşüne katılması, futbol taraftarının tezahürat yapması beklenir.
- Grup, ortak değerleri ve davranış kurallarını belirler. Bu çerçevede, üyeler birbirleri ile karşılıklı münasebetlerde bulunurlar. Grup üyeleri, grubun üyesi olabilmek, grup tarafından kabullenilmek ve bu statüyü koruyabilmek için, kendisini grubun belirlediği kurallara uymak ve bu kurallara bağlı olarak hareket etmek zorunda hisseder. Bir esnaftan meslektaşına verdiği sözü yerine getirmesi, bir akrabadan haksız olunan bazı hallerde bile diğerine sahip çıkması beklenir.
- Grupların, devamlılığı olan düzenli ilişkileri vardır. Site sakinleri belli aralıklarla toplantı yapar, mesai arkadaşları haftanın belli gün ve saatlerinde birlikte çalışır, akraba veya hısımlar belirli periyotlarla birbirlerini ziyaret eder.
- Üyelerin gruba mensubiyetlerini devam ettirmelerini sağlayacak ortak menfaatleri vardır. Aynı futbol takımının taraftarları, birlikte eğlenme, birlikte sevinme ve birlikte üzüntüyü paylaşma doyumuna ulaşır. Bir hemşerilik derneğinde bir araya gelen insanlar, yabancı oldukları şehirde birbirlerine destek olmayı ve yalnızlıktan kurtulmayı arzu eder.
- Gruplar, üyelerinin ortak menfaatlerine uygun faaliyetler düzenler. Bir sendikanın üyeleri, üyelerin sosyal güvence haklarının iyileştirilmesi için düzenlenen gösteri yürüyüşünde bir araya gelir.
- Grup üyeleri, gruptan dışlanmamak ve gruba mensubiyetlerini korumak için, grubun kurallarına ve değerlerine uymaya, üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeye, düzenli olarak bir araya gelmeye ve grup faaliyetlerine iştirak etmeye çalışır.
- Kalabalıklardan farklı olarak, anlamlı birlikteliği temsil eden gruplar, kendilerine yönelen tehditlere karşı daha kısa sürede bütünleşir, bireyselliği aşan tepkiler verir, hatta saldırganlaşır.

Konser, sportif müsabaka ve kültürel etkinliklerin seyircileri gibi insan toplulukları, kimi zaman kalabalık gibi, kimi zaman da grup gibi davranabilir. Kimi zaman kalabalık olma özellikleri, kimi zaman grup olma özellikleri öne çıkabilir.



### *C) KALABALIĞIN GRUBA DÖNÜŞMESİ*

Kalabalığı oluşturan insanların birbirini tanıma ihtimali arttıkça ve ortak noktaları çoğaldıkça, kalabalığın gruba dönüşme eğilimi, dolayısıyla birlikte toplumsal olaya girme potansiyeli artar.

Büyük şehirlerde oluşan kalabalıklardaki insanların kim oldukları daha belirsizdir ve birbirlerine karşı daha yabancıdırlar. Bu belirsizlik ve yabancılık, yerleşim birimi küçüldükçe ve aynı sosyal çevreyi paylaşan insanların yaşadığı alanlarda azalır. Orta büyüklükte ve küçük şehirlerde yaşayan insanlar, günlük hayatta daha sık karşılaştıkları için, birbirlerinin simalarına aşinadırlar. Ayrıca, şehir hangi büyüklükte olursa olsun, günlük yaşam ve iş hayatının gereği aynı sosyal çevreyi paylaşan insanlar da birbirlerinin simalarını hatırlar.

İnsanların birbirlerine aşina olmaları ve birbirlerini az da olsa tanımaları, kalabalığın gruba dönüşmesini kolaylaştırır. Birbirini hemşeri, meslektaş, mahalleli olarak gören bu insanlar, kendilerini, mahallelerini, mesleklerini, örflerini ilgilendiren konularda, özellikle herhangi bir tehditle karşılaştıklarında gruba dönüşür.

Kalabalığı oluşturan insanların ortak hassasiyet ve rahatsızlıkları da, kalabalığın gruba dönüşmesini kolaylaştırır. Bu hassasiyet ve rahatsızlıkların hatırlandığı anlarda, kalabalık plânlı olarak bir araya gelmeye bile, sanki plânlı toplanmış bir grup gibi davranır ve toplumsal olaylara girebilir.

Hayat pahalılığından şikâyetçi olan insanlardan oluşmuş bir kalabalık, etiket üzerinde sahtekârlık yaptığını düşündüğü bir seyyar satıcıyı dövmeye yeltenebilir. Basında yer alan kapkaç haberlerinden rahatsız ve tedirgin olan vatandaşlar, kapkaç sırasında yakaladığı genci linç etmeye kalkabilir. Millî değerlere sürekli olarak saldırıldığına dair haber ve yorumlardan etkilenen insanlar, hukuka uygun şekilde ve adlî süreçle cezalandırılması gereken kimseleri, kendi elleri ile cezalandırmaya teşebbüs edebilir.



## İKİNCİ BÖLÜM

### TOPLUMSAL OLAYLAR

Bu bölümde, sırasıyla, toplumsal olayların ortaya çıkışı ve gelişim süreci, bu süreçte provokasyon zemininin hazırlanışı, kitle psikolojisinin özellikleri, bu psikolojinin etkisi altında kitlede beliren kişilik tipleri ve kitlelerin eylem biçimleri ve taktikleri işlenmiştir.

#### A) TOPLUMSAL OLAYLARIN SAFHALARI

Toplumsal olaylar, birdenbire ve kendiliğinden ortaya çıkmazlar. Toplumsal olaylara yol açan şartlar, zaman içinde oluşur. Toplumsal olayın hazırlık aşaması, bazen fark edilebilir, bazen fark edilemez; bazen istenmeden ve beklenmeden kendiliğinden ortaya çıkar, bazen de menfaatleri doğrultusunda topluma yön vermek isteyen kişiler tarafından sistemli çalışmalarla hazırlanır.

Hazırlık aşaması tamamlanarak şartları olgunlaşan toplumsal olay, herhangi bir sebeple birdenbire patlar. Olayı meydana geldikten sonra fark eden kimseler, toplumsal olayın ani olarak ve kendiliğinden geliştiğini zannedebilir.

İnsanlar, işsizlik, geçim sıkıntısı, adaletsizlik, özgürlüklerin daraltılması, yolsuzluk, ahlâkî yozlaşma ve millî değerlerin incilmesi gibi sebeplerle hoşnutsuzluk duyar. Geniş halk kitlelerinin bu tür rahatsızlıkları, toplumsal olayların asıl sebebinin oluşturur.

Hukuk sistemi içinde çözüm arayışına giren insanlar, tatmin edici bir çözüme ulaşamayacaklarına dair kanaate varırlarsa, önce çaresizlik ve ümitsizlik, ardından da bunalım ve öfke hislerine yenik düşerler.

Ümitlerini yitiren ve öfke hislerine teslim olan insanların varlığı, değişik hatta ilgisiz günlük olaylarda hissedilmeye başlanır. Kaldığı yurdun taksidini ödeyemeyen öğrenci, sınıfta ekonomik durumunun iyi olduğunu bildiği bir arkadaşı ile kavga eder; yolsuzlukların halkı fakirleştirdiğine ve gelir adaletsizliğine yol açtığına inanan emekli, maaşını alırken devletin temsilcisi olarak gördüğü banka çalışanıyla tartışır. Özellikle, aynı şekilde düşünen kişilerden destek alınabileceğinin umulduğu ortamlarda, bu davranışlar daha da belirgin olarak sergilenir.

Henüz başlangıç aşamasında, duruma müdahale edilerek şartlar düzeltilmediği takdirde, ümitsiz ve öfkeli insanların sayıları artar ve bu duygular geniş halk kitlelerine yansır. Halkın duyarlılığı, maksadını aşacak ve kontrol edilemeyecek tepkileri ortaya çıkaracak ölçüde yükselir.

Ümitsizliğe düşen ve öfkeye kapılan halk kitleleri, ev, iş, çarşı gibi değişik sosyal ortamlarda birbirlerinden etkilenir. Kendilerinin daha sert tepki vermeleri gerektiğine dair aralarında tartışarak, kendilerini fikren toplumsal olaylara hazırlarlar. Topluma zarar veren bazı kimselerin tatlı sözden ve hukuktan anlamadığı; bir temiz dayağı hak ettikleri kahvehanede, aile sohbetinde, alış-veriş esnasında konuşulur.





TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

Toplumsal olayın hazırlık aşamasında, birbirinden etkilenen insanlar kendilerine göre iyi niyetlidir. Bir veli, farkına varmadan kendi çocuğunu toplumsal olayın aktörü olmaya teşvik eder; bir medya organı, daha yüksek izlenme ve okunma oranı için elindeki haberi tansiyonu artıracak şekilde takdim eder; bir din görevlisi, kutsal değerlerin insanlara yumuşaklıkla anlatılması gerektiğini unutmaz.

Belli bir sürecin sonunda hazırlıkları olgunlaşan toplumsal olay, uygun bir zeminde, çabuklaştırıcı bir olayın, bir kıvılcımın etkisiyle aniden patlar. Beklenmeyen bir zaman ve zeminde, beklenmeyen belki de ilgisiz olarak görülebilecek bir davranış ve hareket, toplumsal olayı ateşler.

Normal şartlarda suç olarak nitelenmeyecek veya kanunlarla cezai müeyyide altına alınmış bazı davranışlar, bizzat oraya toplanan insanlar tarafından cezalandırılmaya kalkılır. Sarkıntılıkların yaşandığı bir semtte, bu tür eğilimi olduğu zannedilen biri, linç edilmek istenir; ulaşım araçlarının bilet fiyatlarını sürekli artıran belediyeye öfkelenen insanlar, bozuk parası çıkışmayan bilet satış memurunu dövme girişiminde bulunurlar; bayrağa hakaret niteliği taşıyan bir davranışın kamuoyunda rahatsızlık uyandırdığı bir dönemde, bildiri dağıtmak isteyen farklı bir grup yanlış anlaşılacak bölge esnafı tarafından tartaklanır.

Toplumsal olayın tetiklenmesinin ardından, kitlesel hareket kabiliyeti kazanmış olan kalabalık veya grup, kontrolden çıkar. Belli vasfı taşıdığına inandığı insanlara, araçlara, binalara ve çevreye saldırma ve tahrip etme gibi zorbalık hareketlerine girişir.

Herhangi bir bölgede zorbalık hareketlerinin başlaması ve haberin yayılmasıyla birlikte, aynı riski taşıyan başka yerlerde de benzer toplumsal olaylar tetiklenir. Bu sebeple, toplumsal olayın başlamasından sonra kontrolü oldukça güç hale gelir.

Bütün bu süreç içerisinde, toplumsal olayların hazırlanması ve sonrasına liderlik eden insanlar bulunabilir. Toplumsal olaylara katılan kimseler, birilerini kendilerine lider kabul edebilir. Bu liderler, bizzat olayların cereyan ettiği yerlerde bulunabileceği gibi, farklı bir yerden de etkileyici konumda olabilir. Ancak, her toplumsal olayın lideri olacağına ilişkin bir şart yoktur.

## ***B) PROVOKASYON ZEMİNİNİN HAZIRLANMASI***

Toplumsal olay oluşum safhalarının meydana getirdiği süreç, olumsuz siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel şartların etkisiyle kendiliğinden oluşabilir. Bunun yanı sıra, profesyonel yöntemlerle çalışan bazı iç ve dış güçler de, mevcut olumsuz şartları bu yönde kullanabilir veya olumsuz şartların oluştuğuna dair kamuoyunda kanaat oluşturabilir. Bu güçler, toplumu istedikleri doğrultuda yönlendirmek, istikrarı bozarak çıkar sağlamak veya yönetimi ele geçirmek için provokatif eylemler hazırlayabilir.

Provokatif eylemler, dar bir bölgede az sayıdaki provokatörle hazırlanarak gerçekleştirileceği gibi, daha geniş zeminlerde çok sayıda eleman kullanarak ve değişik yöntemlerle vatandaşlar, medya organları ve sivil toplum kuruluşları istismar edilerek de hazırlanır.



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

Provokatif eylemler, belli bir grubun ya da yabancı bir devletin çıkarları doğrultusunda, toplumun yönlendirilmesi, istikrar ve güven ortamının sarsılması, ülke ekonomisinin bozulması, insanların birbirleri ve devletle olan ilişkilerinin zedelenmesi, toplumun korku ve endişe psikolojisine itilmesi, millî ve dinî konularda toplumun sosyal yapıyı bozacak ölçüde aşırı tepkiler vermeye zorlanması, yönetime sansasyonel olaylarla müdahalede bulunulması ve yönetimin hukuksuz olarak el değiştirmesi gibi sayılabilecek yüzlerce amaca hizmet etmek için hazırlanır ve gerçekleştirilir.

Amaçları itibarıyla ülkeye zarar verecek provokasyonların hazırlanmasında, bu amaçlarla hiç örtüşmeyecek şekilde, ülke insanının millî ve manevî değerleri, adalet ve özgürlük gibi haklı beklentileri istismar edilebilir. Provokasyonu hazırlayan kişi ve çevreler için öncelikli hedef, provokatif eylemlerde malzeme olarak kullanılacak insanların kitle psikolojisine sokulmasıdır. Kitle psikolojisine giren insanlar, daha sonra üzerinde durulacağı üzere, artniyetli kişiler tarafından istismar edilebilecek bir duygusal atmosfere girer ve asıl amaçlarıyla asla bağdaşmayacak davranışlar sergilerler. **Toplumsal olayı doğuran sebeplerin görünür haklılığının olması, kitlenin haklı sonuçlara varacak şekilde davranacağı anlamına gelmez.**

İyi plânlanmış ve uygulamaya konulmuş provokatif eylem hazırlıklarının sezilmesi oldukça zordur. Tohumları farklı zaman ve zeminlerde ekilen toplumsal olaylarda, olaylar arasındaki bağlantılar ilk bakışta görülemez ve yönlendiren insanların ortak özellikleri kolaylıkla fark edilemez.

Bir üniversitenin kantinine el atan iki provokatör ajan, bir ay gibi kısa süreli bir çalışma sonunda, yüzlerce öğrenciyi toplumsal olayın aktörü haline getirebilecek telkinlerini bire bir konuşma ortamlarında gerçekleştirebilirler. Aynı şekilde, ibadethane, kahvehane veya alışveriş bölgesi gibi sosyal çevrelere de provokatör ajanlar sızabilir. Bunlar, birkaç hafta gibi kısa bir süre içinde, ibadethanenin müdavimleri, kahvehane sakinleri veya bölge esnafı arasında fikirlerini telkin etmedikleri hiç kimseyi bırakmazlar.

Provokasyonu tezgâhlayan ekibin bir kanadı, toplumsal olay zeminine çekilecek ve kitle hareketinin omurgasını oluşturacak insanlar üzerinde çalışırken; diğer kanadı, zıt akımların içinde, bu toplumsal olayın olgunlaşması için gereken çalışmaları yürütür. Gerçekleştirdiği marjinal davranışlarla karşılıklı gruplaşmanın artmasını, tepkilerin yükselmesini ve olayların tetiklenmesini sağlar.

Kolluk kuvvetlerinin gereken tedbirleri aldığı, beklenen suistimallere karşı duyarlı olduğu ve vatandaşların bilinçli olarak yasal haklarını kullandığı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin aksine, bilinçsiz kalabalıkların beklenmeyen zamanlarda bir araya geldiği zeminler, provokasyon açısından daha tehlikelidir.

Provokatörler genellikle, etkili ve güçlü kitle ruhu oluşturulabilmek için, insanların birbirini tanıyacağı, zıt bir gruba ve kolluk kuvvetlerine karşı birbirlerini savunacağı ve bu yolla grup dinamizminin artırılacağı ölçekteki şehirleri ve yaşam alanlarını tercih ederler.

Bu sebeple, toplumsal olaylara müdahale görevi olan çevik kuvvet birimleri kadar, sokakta devriye ve ekip hizmetleri yürüten diğer kolluk personelinin de konu hakkında bilgili, beklenmeyen gelişmelere karşı duyarlı olması ve herhangi bir provokasyon ihtimalinde profesyonel davranışlar sergilemesi gerekmektedir.



### C) KİTLE PSİKOLOJİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Kitlenin içinde hangi meslek grubuna mensup ya da hangi kişilikte insanların yer aldığı, kitle psikolojisi oluştuktan sonra önemini ve etkisini kaybeder. Kitlenin bir araya gelmesiyle birlikte, katılan kimselerin psikolojik özelliklerinden çok farklı özellikler taşıyan yeni bir yapı ortaya çıkar. İnsanların yalnızken sergileyeceği türden akılcı ve sağduyulu hareketler, kitleden asla beklenmemelidir. İnsanların bir araya gelmesiyle birlikte ortaya çıkan ve bireyleri etkisi altına alan kitle psikolojisinin genel özellikleri şunlardır:

- Birbirini tanımayan insanların oluşturduğu kalabalıklar da, faziletli duygulara sahip ve nitelikli insanlardan oluşan topluluklar da, kitle olmanın verdiği psikolojik etkiyle, **tahrik olmaya, tahrip etmeye ve telkinlerden etkilenmeye açıktırlar.**
- Kitleler bir araya geldiklerinde, **benlik duygusunun yerini, "biz" duygusu almaya başlar** ve insanlar irade dışı bu hisse kapılırlar. Tesadüfen aynı yerde toplanan kalabalıklarda bile, insanlar önce merakın, sonra da cezbedici kitle psikolojisinin etkisiyle kendilerini toplumsal olayın içinde bulurlar. Öyle ki, toplumsal olayları önleme görevi olan kolluk personeli bile, yasal görevlerini yerine getirme sorumluluğuna sahip olmasına rağmen, kitlenin cazibesinden etkilenebilir.
- İnsanlar kitleye dahil oldukları andan itibaren, kitlenin amacı ve söylemi doğrultusunda **ortak yeni bir ruh hali ve yeni bir toplumsal kimlik kazanır.** Bu yeni ruh hali ve toplumsal kimliğin etkisiyle, günlük hayatta sahip oldukları **kişisel kimliklerini, görevlerini, statülerini, sorumluluklarını adeta unuturlar** ve tek bir insanmış gibi birbirleriyle **bütünleşirler.**

Kitlenin etkisiyle tahrip edici davranışlara yönelen bir kişi, günlük hayatta kendisinin ismiyle çağırıldığı anları, ailesine ve çevresine karşı sorumluluklarını ve mesleğinin tahriple bağdaşmayan kurallarını hatırlamaz; sadece, tahribi gerçekleştiren gruba aidiyetini hisseder.

- Kitle içinde bireysel kimliği silinen ve topluluğun kimliğine bürünen insan, başkası tarafından tanınamayacağını ve yaptıklarından dolayı **kimsenin kendisini sorumlu tutamayacağını hisseder.**

**Kalabalığın içinde gizlenebileceği ve tanınmayacağı** düşüncesi, kitlenin sahip olduğu güçle de birleşince, kişi kendisini inanılmaz derecede güvencede hisseder. Bu **güven hissi**, kişinin yaptıklarının doğruluğunu sorgulama zorunluluğunu psikolojik olarak ortadan kaldırır.

- Kitlenin seslendirdiği söylemin ve sloganların etkisiyle, kişinin **zihin melekeleri önemli ölçüde devre dışı kalır.** Kişi, kitlenin kendisine telkin ettiği söylemin kendi düşünceleri olduğuna inanmaya başlar ve mantıklı düşünme kabiliyetini kaybeder. Kendisini sorgulama zorunluluğunun kalktığını hissetmesi ve akli melekelerinin devre dışı kalması sonucunda kişinin **iradesi zayıflar.**



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

İradesi zayıflayan bir kimse, kitlenin yönlendirmesiyle günlük hayatta **asla yapmayacağı davranışları sergiler**. Çevresinde alçak ses tonuyla konuştuğu bilinen biri slogan atmaya başlar, karıncayı incitmediği düşünülen biri kitlenin linç etme girişimine iştirak eder, başkasının hakları konusunda duyarlılığı olan biri çevredeki dükkânların vitrinlerini kırar.

- Kitlenin telkin gücü, konuşmalar, sloganlar, marşlar ve şarkıların verdiği coşkunluk hissiyle artar. Coşkunluk hissi, kitlenin telkin ettiği düşüncelerin ve **duyguların hızla yayılmasına** sebep olur. Düşünce ve duyguların kitlede yayılması şaşırtıcı boyutlarda hızlı gerçekleşir.
- Kitleye katıldıktan sonra, akli melekeleri ve iradesi felç olan kimsenin **bilinci kaybolur**, kendisinden beklenmeyen ve önceden kolaylıkla kestirilemeyen eylemlere yönelir. Örneğin, millî hisleri inciten kimselere saldırıları engellenen kitle, şuursuzca yalpalar ve bu tür davranışlara göz yumduğu ve prim verdiği zannıyla kolluk kuvvetlerine ve gazetecilere saldırmaya yeltenebilir.

Fiziki olarak zarar görme veya tutuklanma endişesiyle paniğe kapılması halinde, kitlenin bilinçsiz davranışları artar. Şuursuzca çevreye yapılan tahripkâr saldırıların, genellikle grubun kaçışması sırasında başlaması dikkat çekicidir.

- Kitle, içinde yer alan **insanlar üzerinde güçlü bir baskı** oluşturmaktadır. Kişi, çok açık biçimde kitleden farklı düşündüğü ve inandığı konuları bile kitlenin içindeyken dile getiremez. Ücretlerin düşüklüğünü protesto etmek için düzenlenen gösterideki bir işçi, bazı kamu işçilerinin mevcut maaşı hak etmediğine inansa bile, bu düşüncesini kitlenin içindeyken ifade edemez. Bu baskı, farklı görüşlerin ortaya çıkmasını engellediği için, kitlede yer alan herkesin aynı şekilde düşündüğü ve inandığı, dolayısıyla bu fikirlerin doğruluğunun kaçınılmaz olduğu hissini uyarır.
- Kitledeki insanlar, yanlış bir fikri seslendirdiklerini farketse bile, geri adım atmak istemezler. Yanlış olduğunu bildikleri düşüncelerde bile, göz göre göre **ısrarlı davranırlar**.
- Kitleye katılan insanların farklı düzeylerde eğitilmiş olmaları sonucu pek değiştirmez. Zekâ düzeyi düşük birinin yanında zeki birisi de, okuma-yazma bilmeyen birisinin yanında üniversite mezunu birisi de, kitleden benzer şekilde etkilenir ve benzer şekilde davranır.
- Kitlede, mantığa dayalı düşünceler yerini duygulara bırakır. Ortak sorunlara duyulan ortak tepkilerle duygusallık oluşmaya başlar. Kitlelere **duygular yön verir**. Kitlenin bütünleşmesinde duygusallık önemli bir rol oynar. Duygusallık, birlikteliğin verdiği coşkunlukla artar, birlikte toplumsal olaylara giriştikten sonra zirveye ulaşır.

Kitlenin gücünü hisseden ve duygularına kapılan insanlar, duyguların boşalmasını engelleyeceği için, kendilerini **ikna edecek konuşmalara pek sıcak bakmazlar**. Muhakeme gücü yitirildiği için, birkaç cümleyi





TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

aşan konuşmalar ne kadar ikna edici olursa olsun, anlamsız görülür ve kitlede etki meydana getirmez.

- Duygusallığın hâkim hale geldiği psikolojik ortamda, kendisini kitlenin içinde güvende hisseden ve kim olduğunun bilinmediğini düşünen kimsenin **bilinçaltı su yüzüne çıkar**. Yalnızken bastırılabilen duygular, kitle içinde iradesi zayıflayan insanın kontrolünü aşar ve ortaya çıkar. Kendisine düşük not veren öğretmenine ve kendisini döven babasına karşı o güne kadar sessiz kalan ve bunu içine atan bir öğrenci, öğretmeni ve babası gibi otoriteyi temsil ettiğini gördüğü kolluk kuvvetlerine karşı, içinde gizlediği intikam hislerine yenik düşebilir. Okulda, işyerinde veya evinde otoriteye gösteremediği tepkiyi, toplumsal olayda kolluk kuvvetlerine gösterebilir.
- Günlük hayatta kendilerini güçlü hisseden kimseler, bu gücü hissetmeyenlere göre, daha **kolay tahrik olurlar**. Buna benzer şekilde, normal şartlarda insanları birebir ilişkilerde tahrik etmeyecek olan bazı davranışlar, kitle içinde olmanın gücünü hisseden insanları umulmadık şekilde tahrik eder. Günlük hayatta başkalarına karşı kullanılan ve yadırganamayacak bir hitap sözcüğü, kitle halindeki insanlara karşı kullanıldığında tahrik sebebi olabilir.
- Kitle içinde bulunduğu ve kitle psikolojisinin etkisi altına girdiği için sağlıklı düşünemeyen insanlar, çevrelerinde bulunan etkileyici tipteki insanlara ve yapılan marjinal davranışlara **özenti duyar ve onları taklit etme eğilimi gösterirler**. Birilerinin başlattığı bir davranış şekli, doğruluğu sorgulanmadan grubun diğer üyeleri tarafından taklit yoluyla tekrar edilir. Bir futbol seyircisi, hakemi protesto etmek için, oturağını yerinden sökerek sahaya fırlattığı zaman, diğer taraftarlar da doğruluğunu test etmeksizin bu eylemi taklit ederek gerçekleştirir.
- Kitlenin veya kitleyi yönlendiren kimselerin birey üzerinde yaptığı telkinlerin gücü ve yayılma hızı, insanların **gerçekle hayali birbirine karıştırmalarına** sebep olur. Bu telkinler, kitleyi adeta kurdukları hayaller üzerinden düşünmeye sevk eder. Bir tecavüz sanığının linç etmek için telkinde bulunulan ve tahrik edilen kitledeki herkesin gözünün önüne, bu ahlâksız davranışın kendi aile fertlerine karşı işlendiği hayali gelir ve bunun hayali bile kitle psikolojisine kapılan insanları çileden çıkarmaya yeter.

Kitlede yer alan insanlar, bu hayalciliğin etkisiyle, **yapacakları tahripkâr davranışların sorunlarını çözeceğini zanneder**. Oysa bu davranışlar, sorunları çözmez, aksine büyütür ve çözümsüzlüğe iter. Akılcı davranamadıkları için kitlelerin tamir edebilme gücü yoktur ve **sadece yıkıcı davranışlar sergilemeye kabiliyetlidir**.

- Kitleler aynı hayalciliğin etkisiyle, **tehlikeleri olduğundan daha büyük algılar** ve tehlikenin kaynağı olarak gördükleri bireysel **hataları da genele mal eder**. Kitle psikolojisi içindeki insanlar, toplumun herhangi bir değerini incitecek davranışın ülkeyi yıkıma götüreceğini düşünür ve bu davranışı yapan kişinin hatasını ise, bu suçu işleme potansiyelini gördüğü herkese mal eder. Bu şekilde, hatalı gördüğü



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

kişiye ulaşamayacaksa bile, hedefi ulaşabileceği şekilde genişletir, hatayı başkalarına da yayar.

- Kitleyi oluşturan kimseler, farketmeseler de, kitlenin kısa bir süre sonra dağılacığını veya engelleneceğini bilir. Bu sebeple, **ani ve beklenmedik kararlar verir**, bu kararları yerine getirmek için **aceleci davranırlar**. Bir kurumun icraatına duyulan tepkinin bir araya getirdiği kitle, kendisinden beklenmeyen bir hızla kurum binasını basmaya karar verebilir. Kararın doğruluğunun sorgulanacağı kadar beklemeden de, kitle binaya doğru harekete geçer.
- Kitle, kendisini etkileyebilecek ve engelleyebilecek büyüklükte bir güçle karşı karşıya gelmeyi istemez. Fiziki güce dayalı bir psikolojiye sahip olduğu için, kendine denk veya aşan bir **fiziki gücün etkisinden çekinir**.
- Kitlede yer alan kimseler, kimi zaman **ahlâklı davranışlar da gösterebilirler**. Yalnızken bir yangını sadece ilgiyle seyredecek olan bir kimse, yangından dolayı toplanan insanların oluşturduğu duygu selinin etkisiyle, birilerini kurtarmak için alevlerin arasına dalabilir.

#### *D) KİTLE İÇİNDEKİ KİŞİLİK TİPLERİ*

Kitle içinde yer alan kimselerin kendi kimlik ve kişiliğinden önemli ölçüde sıyrıldığını ve kitlenin özellikleri doğrultusunda adeta ortak yeni bir kimlik ve kişilik kazandığını dile getirmiştik.

Kitleye katılan insanlar, bilinçaltında taşıdıkları özellikler, kitlenin içinde oluşan ilişkiler ve kitleye katılım amaçları gibi etkenlerle yeni kişilik tiplerine bürünür.

Kolluk kuvvetlerinin kitleye yönelik davranışlarında dikkate alması ve kitle içinde seçebilmesi gereken bu kişilik tipleri, ana hatlarıyla şu şekilde sınıflandırılır:

##### **1- Liderler**

Birlikteliğin oluşması, kitledeki insanlara kendiliğinden lider ihtiyacını hissettirir. Kitledeki insanlar, tabiatlarının gereği olarak, kitlede bulunan baskın karakterli, güçlü, cesaretli, bilgili ya da karizmatik özellikli birinin veya kitleyi yönlendirmek için bilerek orada bulunan birilerinin liderliğinin etkisi altına girerler.

Lider yetersiz olsa bile, tekrar eden sloganların ve insanlar arasında hızla yayılan duygusal dalgalanmanın etkisiyle kabullenilir. Liderler, kitle üzerindeki nüfuzunun etkisiyle beklenenden daha büyük güce erişebilir.

Toplumsal olaylarda liderler, genellikle, fiziki güçleri, tanınan biri olmaları, cesaretli ve etkileyici konuşmaları gibi özellikleriyle kendilerini kabul ettirirler.

Provokatif eylemlerde ise, genelde, liderler sadece yönettikleri provokatörler tarafından tanınır ve kendilerini ileri sürmezler. Dikkat çekmeyecek şekilde hareket ederek, kitlenin içinden ya da dışından yönlendirmeler yapar; görünen liderlik rolünü provokatörlere bırakırlar.



## 2- Provokatörler

Provokatörler, liderin kendilerini görevlendirdiği şekilde kitleyi yönlendirmek için, kitlenin dikkatini çekme ve güvenini kazanma ihtiyacı duyarlar. Bu sebeple, dikkat çekici tarzda giyinir ve dramatik üslupla konuşurlar. Kitleyi yönlendirmek amacıyla rol yaptıkları için davranışları yapaydır.

Tecrübeli oldukları için, kolay arkadaşlık kurarlar. Çabuk ve yersiz öfkelenirler. Kendisini ve çevresini heyecanlı davranmaya zorlar ve ısrarlı davranışlar sergilerler. Yankesici edasıyla sürekli çevrelerini kontrol ettikleri için, kolluk kuvvetleriyle sıklıkla göz göze gelirler. Bakıldıklarını ve incelendiklerini fark ederlerse, dikkati dağıtıcı şekilde davranırlar.

Lidere ve ideolojilerine bağımlılıklarından dolayı, iç ve dış güçler tarafından taşeron olarak kullanılan lidere yaptırılan provokatif eylemin doğruluğunu sorgulamazlar. Kitlenin lideri gibi gözükme isteği, onlar için ideolojinin gereklerinden daha önemlidir.

Kitlenin içinde görevlerini yerine getirdikleri sırada, kolluk kuvvetleri tarafından kesinlikle ikna edilemezler. Çekindikleri tek şey, kolluk personelinin profesyonel davranışları, sezgileri ve fiziki gücüdür. Başlarına bir şey geleceği endişesini hissedersen, kendilerini liderin yaptığı gibi gizleme ihtiyacı duyabilirler.

## 3- Psikopatlar

Psikopat tipler, toplumun kurallarına ve sağlıklı davranış kalıplarına uyum sağlayamayan anti-sosyal kişilerdir. Genellikle ya aşırı baskının olduğu ya da denetimin olmadığı aile ve çevrelerde yetişirler.

Yaşları genelde 18-25 aralığındadır.

Toplumun ahlâkî kurallarına pek uymazlar. Toplumun isteklerinin aksine davranma eğilimindedirler. Her zaman, topluma aykırı davranmak için özel gayret sarf ederler. Sorumluluk ve utanma duyguları oldukça zayıftır. Bütün davranışlarını makul ve haklı olarak görürler.

Otoriteyi temsil edenlere karşı başkaldırma ve intikam alma eğilimi gösterirler. Çevresindekilere acımasız ve katı davranırlar. Periyodik olarak, ısrarla suç işlerler. Genelde işsiz ve sabıkalıdırlar. Tecrübelerden ve cezalandırmalardan kendilerine ders çıkarmazlar.

Başkalarıyla devamlılığı olan sağlıklı ilişkiler kuramaz ve samimi davranamazlar. Kişilikleri gelişmemiş olduğu için, hemen her fırsatta ve aceleci şekilde kendilerini tatmin etme arayışı içindedirler.

Normal duygusal tepkiler verememe, kendisiyle övünme, bencillik, inatçılık, kavgacılık, tahripkârlık, asabilik ve yalancılık gibi özelliklerin pek çoğuna sahiptirler. Bu özellikleri ile uyuşmayacak ölçüde de zeki olabilirler.

Toplumsal olayların gerçekleştiği yerlerde, genellikle kendilerinden en az birkaç kişi bulunur. Kitlenin bir araya geliş amacı umurlarında değildir. Ancak, kitle psikolojisinin de etkisiyle, kendilerini tatmin edebilecekleri ve kişiliklerinin gereğini sergileyebilecekleri mükemmel bir fırsat yakalamış olurlar.



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

Kitlenin önünde hareket ettikleri için, başkaları tarafından grubun lideri gibi algılanabilirler. Genellikle saldırıda ilk hamleleri yapar, ilk yumruğu savurur veya ilk taşı atarlar. Kitlenin saldırı hareketlerinin gözdesi oldukları ve kolluk kuvvetlerinin dikkatini çektikleri için, provokatörlerin rahat çalışmasına ortam hazırlarlar.

Pek çoğu itibarıyla alkol bağımlısı olan bu kimseler, kitle psikolojisinin tesiriyle bilinçaltının dayanılmaz isteklerine karşı koyamazlar. Aslında kendilerine güven hissi duymayan bu kimseler, zorda kaldıklarında kaçamak yollar ararlar.

Çevrelerine karşı güvensizlik hissettikleri için, ilişki kurmak ve etkilemek zordur. Kitlenin içindeyken ikna edilmeleri mümkün olmadığı gibi, yalnızken de ikna edilmeleri pek mümkün değildir. Engelleyici tavırlardan nefret ettiklerinden, kendilerinin kabullenildiğini hissettiren, şefkatli ve sıcak davranışlarla kitleden uzaklaştırılmaları veya farklı bir amaca yönlendirilmeleri gerekir.

#### 4- Etkilenenler

Kitlenin cazibesıyla toplanan insanlar, kitle psikolojisinin büyüdü atmosferi içinde, provokatörler ve psikopatların tetikleyici davranışlarından etkilenerek, kendilerini kitle hareketinin içinde buluverirler.

Etkilenmenin düzeyi, etkilenen kimsenin kişilik yapısına ve kitlenin etki gücüne göre değişir. Başkalarına sürekli bağımlı yaşayan ve tek başına karar verme yeteneği zayıf olan insanlar, kitle psikolojisinden daha fazla etkilenirler. Kişiliği olgunlaşmamış, çocuksu davranan, aile ve iş ortamında sorumluluk taşımayan kimseler telkinlere daha fazla açıktırlar.

Kitleden etkilenen kimselerin, kimisi toplumsal olayın en sıcak bölgelerinde yerlerini alırken, kimisi de tedirginlik ve çekingenlik gibi kişilik özelliklerinden dolayı geri plânda yer alır veya sadece desteklemekle yetinir.

#### 5- Seyirciler

Toplumsal olayların meydana geldiği yerlerde, merak duygusunun etkisiyle çevrede toplanan insanlar, kitlenin hareketlerini ilgiyle seyrederek. Önceleri olayın mahiyetini anlamak için toplanan insanlardan kimileri, kişiliğinin yatkınlığı ve kitlenin etki gücü ölçüsünde etkilenerek toplumsal olayın içine girebilirler. Seyirciler olaya bulaşmasalar ve desteklemeseler bile, kalabalık oluşturdukları için, kendilerini gören kitlenin motivasyonunu artırır.

### *E) TOPLUMSAL EYLEM BİÇİMLERİ VE TAKTİKLERİ*

Lider ve provokatörler, etkileyici konuşmalarla, tekrar edilen sloganlarla ve tahrik edici ifadelerle, kitlenin tansiyonunu harekete geçecek şekilde yükseltirler.

Toplumsal olayın başladığı yerde, hakaretten darp etmeye, yaralayıcı aletlerden ateşli silahların kullanımına kadar pek çok eylem biçimiyle karşı karşıya gelinir. Kitle, daha büyük eylemlere girişme cesaretini kendisinde bulduğunda olaylar büyür; linç etme, eşya tahribi, yağmalama veya kundaklama girişimlerinin önü açılır.





## TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

Provokatörlerin yönlendirmesiyle kitle, toplumsal olayın büyümesine ve kontrolden çıkmasına sebep olacak eylemlere girişebilir; bilerek veya bilmeyerek bazı toplumsal olay taktiklerinin aktörü hâline getirilir.

Kitle içinden birileri, farklı bir gruba veya kolluk kuvvetlerine hakaret edebilir. Kalabalığın arasından güvenlik güçlerine veya kitlenin düşmanlığını kazanan hedeflere taş, sopa gibi birtakım cisimler atılır, darp ve yaralama eylemleri gerçekleştirilir. Bu tür basit eylemler genellikle toplumsal olayın ilk aşamalarında, ya duygularını kontrol edemeyen kimseler tarafından gerçekleştirilir, ya da provokatörler veya etkiledikleri kimseler tarafından, farklı bir grubu olayların içine çekmek veya kolluk kuvvetlerini tahrik etmek için yapılır.

Özellikle, kolluk kuvvetlerinin tahrike kapılarak hata yapmaları, kitleyi devlet otoritesine karşı bütünleştirmek ve ayaklandırmak için gayret eden provokatörlerin en çok arzu ettikleri durumdur. Toplumsal olaylarda kadın, yaşlı ve çocuklar, kitle ile kolluk kuvvetleri arasındaki sıcak bölgeye sokularak, kolluk kuvvetleri zor duruma sokulmaya çalışılır.

Ateşli silahlar ve patlayıcı maddeler, kitle üzerinde şok etkisi oluşturmak ve paniğe yol açmak için provokatörler tarafından kullanılabilir. Kitleyi harekete geçirmek için, kitle için anlam ve önem taşıyan simge isimlere yönelik saldırı ve suikastlar gerçekleştirilebilir.

Kundaklama ve yıkıcı davranışlarla çevrenin tahrip edilmeye başlanması, kitlenin kontrolden çıkarılması için başlatılan eylemlerdendir. Ticari merkezlerde gerçekleştirilen toplumsal olaylarda, çevreyi tahrip etme eylemlerini genellikle yağmalama hareketleri takip eder.

Provokatif eylem gerçekleştirmeye uygun otorite boşluğunu oluşturabilmek için, farklı bir yerde dikkatleri üzerine çekecek ve kolluk kuvvetlerini ilgisiz yerlere yönlendirecek eylemler gerçekleştirilebilir. Toplumsal olayın gerçekleştirilmesinde başarısızlığa uğrayan kitle, dağılıyor gibi yaptıktan sonra, aynı yerde ya da farklı bir mekânda tekrar bir araya gelebilir.

Farklı amaçla bir araya gelecek büyük kitleleri toplumsal olaylara çekmek için, kıvılcım niteliğinde birtakım küçük çaplı provokatif eylemler önceden gerçekleştirilebilir veya tansiyonu artırıcı propaganda ve kışkırtıcı yayınlar yapılabilir.

Provokasyonun amacını gerçekleştirmek için, savunulan fikirlerin içeriğine bakılmaksızın, her türlü görüşe mensup gruplar kullanılabilir. Gruplar kitlesel hareketin içine çekildikten sonra, savundukları fikirlerin hiçbir önemi ve etkinliği kalmaz. Her provokatif eylemin gerçekleştirilmesinde, toplumun genelinin veya bazı grupların haklı talepleri ve manevî değerleri suiistimal edilir.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### ETKİLİ KOLLUK DAVRANIŞLARI VE GÖREVLERİ

Bu bölümde, meydana gelen toplumsal olaylar ve provokatif eylemlerde, kolluk personelinin uyması gereken prensipler, davranış modelleri ve taktikler anlatılmış; toplumsal olayla karşılaşan kolluk personelinin yapması gereken görevler sırasıyla belirtilmiştir.

#### A) TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARDA ETKİLİ KOLLUK DAVRANIŞLARI

Kolluk kuvvetleri tarafından, toplumsal olayda veya provokatif eylemde öncelikli olarak, **savunulan düşüncenin haklılığı veya haksızlığına bakılmaksızın, hukuk üstünlüğünün sağlanması için kamu düzeninin yeniden tesisi hedeflenmelidir.**

Bozulan kamu düzeninin en kısa sürede yeniden tesisi için kolluk kuvvetleri, aşağıda sayılan davranış modellerini yerinde ve zamanında doğru olarak uygulamalıdır:

1. Toplumsal olaylar tahmin edilemeyecek kadar hızla büyür, kontrolden çıkar ve yayılır. Bu sebeple kolluk personeli, büyüyen toplumsal olayın oluşturacağı tehdidin farkında olmalıdır.
2. Muhtemel herhangi bir toplumsal olaya ilişkin duyular titizlikle değerlendirilmeli ve üstlere iletilmelidir.
3. Kitlenin özellikleri ve hangi amaçla bir araya geldikleri bilinmelidir. Bilinmiyorsa, müdahale öncesinde, en kısa süre içinde öğrenilmeye çalışılmalıdır.
4. Provokatif olmayan toplumsal olaylarda, kitlenin başındaki lider ve organizatörlerle diyaloga geçilmeli; kitlenin harekete geçmemesi ve normale dönülmesi için etkili şahıslar ikna edilmelidir.
5. Kolluk personeli, kendini kitlede yer alan insanların yerine koyarak, yapılan davranışların asıl amacının ne olduğunu, bundan sonra hangi davranışlara ve tepkilere yönebileceklerini tahmin etmeye çalışmalıdır. Ancak, kendisini bu insanların yerine koyarak akıl yürütürken, etkilenerek hatalı kararlar vermemek için, duygusal davranmamalıdır.
6. Kolluk personeli, profesyonel kamu gücü olduğunu unutmamalıdır. Kendisine karşı yapılan tahrik edici davranışların, kişisel olarak kendisiyle ilgisi olmadığını ve görevinden dolayı muhatap olduğunu bilmelidir. Ağırbaşlı davranarak provokasyona alet olmamalıdır.
7. Kolluk personeli, emir-komuta zinciri içinde ve soğukkanlılıkla görevini ifa etmelidir. Kalabalık sayıdaki kolluk kuvvetlerinin kendisi de kitle psikolojisi içine girmemelidir.



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

8. Doğabilecek toplumsal olaylarda, çok sayıda kolluk personelinin müdahalesi gerekeceğinden, zaman kaybetmeksizin sıralı üstlere ve haber merkezine bilgi verilmelidir.
9. Herhangi bir duyum üzerine olay yerine gidildiği veya olayla doğrudan karşılaşıldığı zaman, nasıl müdahalede bulunulacağı plânlanmalı ve koordinasyon halinde hareket edilmelidir. Kimler kalabalığın içine girecek, kim kitle yöneticileriyle diyalog kurmaya çalışacak, kim personeli kollama üzerine yoğunlaşacak, kimler kalabalığın dışında kalacak, kim haberleşmeyi ve devamını sağlayacak, vs.
10. Kolluk personeli, kendisine yönelik riskin yüksek olduğu durumlarda kitlenin içine girmemeli ve bölgeye kuvvet sevkini yapılmasını sağlamalıdır. Kitlenin içine girildiği zamanlarda ise, kitleden gelebilecek darp, yaralama ve linç girişimlerine karşı uyanık olunmalıdır. Kitleye tedirginlik duyulduğu hissettirilmemeli, teyakkuz elden bırakılmamalı ve kolluk personelinin bir kısmı, özellikle bu risk üzerine dikkatini yoğunlaştırmalıdır.
11. Günlük görevlerin ifa edildiği bölgelerde, kamuoyunun sempatisini kazanacak türdeki disiplinli, güler yüzlü ve nitelikli davranışların bu tür kriz anlarında iletişimi kolaylaştıracağı ve kazanılan sempatinin olayların büyümeden çözümüne katkıda bulunacağı unutulmamalıdır.
12. Kolluk kuvvetlerinin profesyonel davranışları, hem provokatörler üzerinde caydırıcı etki sağlar, hem de bunlardan etkilenebilecek kimselerin kolluk kuvvetlerinin nüfuzunun altına girmesine yardımcı olur. Provokatörlerin en çok çekindiği tavır, kolluk gücünün profesyonel tutumudur.
13. Toplumsal olayların fiziki güçle önlenmesi en son seçenektir. Kuvvet sevkisi tamamlanmadan zamansız ve eksik güç kullanımı olayları daha da alevlendirir. Bu sebeple, kolluk personeli, provokatör ve psikopatlerden etkilenebilecek insanlara karşı ikna edici ve inandırıcı davranışlar sergilemelidir.
14. Kolluk personeli, kitlenin gözünde **"öteki"** (hasım) durumuna düşmemek için, kendini kabullendirecek şekilde konuşmalı ve davranmalıdır. Bu tür durumlarda, "Ben de sizin gibi memurum, ben de sizin gibi çoluk-çocuk sahibiyim, sıradan vatandaşım..." gibi sözler ve destekleyici davranışlar sergilenebilir.
15. Kolluk personeli kitleye hitap etmesi gerektiğinde, söylenmesi gereken şeyleri, herkesin kendisini rahatça görebileceği ve duyabileceği şekilde, dolgun, yüksek, sakin bir ses tonuyla ve kısa birkaç cümleyle söylemelidir. Konuşmasını kesinlikle uzatmamalı ve uzun cümleler kurmamalıdır. Provokasyon ortamı oluşturulmaması, provokasyona alet olunmaması ve sağduyulu davranılmasına dair cümleleri gerektiğinde tekrar etmelidir.
16. Kolluk personeli, hem kendisi sağduyulu hareket etmeli, hem de çevresindeki arkadaşlarını ve vatandaşları sağduyulu olmaya davet etmelidir. Sağduyusunu kaybetmiş bir kolluk personeli, yapacağı fevri



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

davranışlarla o an için devletini ve ülkesinin değerlerini koruduğunu zanneder. Aslında, soğukkanlılık ve profesyonellik terk edildiği zaman, provokatörlerin oyununa gelineceği, provokasyona alet olunacağı ve bunun ülkeye zarar vermek isteyenlere fırsat verileceği unutulmamalıdır. Sadece bir kolluk personelinin sağduyusunu yitirerek yapacağı hatalı davranış, diğer bütün kolluk kuvvetlerinin olumlu gayretlerini boşa çıkarmaktadır.

17. Kalabalıkta yer alan insanlar sessizliğe ve sükûnete davet edilmelidir. Sessizliğin ve sükûnetin sağlandığı ortamlarda, kolluk kuvvetlerinin etkinliği artar; gerekli tedbirleri alması, kitleyi yönlendirmesi ve dağıtması kolaylaşır.
18. İnsanları bütünleştirecek ve kitle psikolojisine girmelerini kolaylaştıracak konuşma ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Kitlede yer alan insanların kişiselliği önplâna çıkarılmalıdır: "Arkadaşlar, lütfen sakın olur ve beni dinler misiniz?" yerine, yine herkese hitap edecek tarzda ama farklı olarak "Arkadaşım, lütfen sakın olur ve beni dinler misin?" demek gibi.
19. Kitleyi kışkırtan kimselere karşı, kitle yanımıza çekilmeye çalışılmalı; hata yapanın kendisine çeki düzen vermek zorunda kalacağı şekilde davranılmalıdır. Örneğin, kolluk kuvvetlerine hakaret eden bir kimseye karşı kişisel tepki gösterilmemelidir. Topluluğa hitap ederek ve kitleyi suçlayacak edayla karşı cevaplar asla verilmemelidir. Bunun yerine, mümkünse, tartışma ortamına girmemek için hakaret duymazdan gelinmelidir. Yapılan hakaret, otoriteyi sarsacak şekilde diğer insanlar tarafından duyulmuşsa, "Hakaret eden mavi gömlekli sarışın arkadaşım, çoluk-çocuk sahibi bunca akıllı başında insanın içinde bu şekilde konuşman sana hiç yakışıyor mu?" gibi bir ifadeyle, hem kitle yanımıza alınmalı, hem hakareti yapan kişi yalnız bırakılmalı, hem tarafımızdan kendisinin teşhis edildiği hissettirilmeli, hem de aynı hatayı tekrarlamayacağı pozisyona sokulmalıdır.
20. Herhangi bir toplumsal olaya müdahil olduğu zaman, herkese standart ve eşit mesafede davranılmalı, insanlara taraf olduğumuzu hissettirebilecek tutum ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Toplumsal olaya sebep olabilecek sürtüşme, ister devlet görevlilerine karşı, ister başka bir gruba karşı, isterse bizden önce olay yerine gelen kolluk personeline karşı gerçekleşmiş olsun, tarafsız davranarak kitlenin tepkileri azaltılmalıdır.
21. Toplumsal olaya sebep olabilecek sürtüşmenin gerçekleştiği ortama müdahale edildiği zaman, yapılması gereken ilk etkili hareket, sürtüşen tarafları birbirinden ayırmak ve uzaklaştırmaktır. Sürtüşmenin konusunu anlamak için, tarafları birbirinden ayırmadan ve uzaklaştırmadan dinlemek, olayı daha da büyütebilir. Kimi zaman, kitle içinde kendisine zarar gelir endişesi ile sivrilmeyen insanlar, kolluk kuvvetinin olay yerine gelmesinden cesaret alarak saldırganlaşabilirler. Bu sebeple, ilk etkili davranış, en kısa zamanda, tarafları birbirinden etkilenmeyecekleri kadar uzaklaştırmaktır. Taraflardan birinin kamu





TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

- görevlisi veya kolluk personeli olması bu durumu değiştirmez. Sürtüşmeye taraf olmuş bir personel, artık kitle üzerindeki etkinliğini yitirmiş demektir ve tahrike sebep olmaması için ortamdaki uzaklaştırılmalıdır.
22. Toplumsal olaya sebep olan ve olabilecek kişi ve unsurlar, tekrar tahrike sebep olmayacak uygun bir yöntemle kitleden uzaklaştırılmalıdır. Bu bir provokatör veya tahrik edici konuşmalar yapan birisi olabileceği gibi, çevresindekilere hakaretler yağdıran bir sarhoş da olabilir. Açık olarak tahrike sebep olduğu görülen pankart ve benzeri malzemeler de aynı şekilde kitleden uzaklaştırılmalıdır.
  23. Bir yandan tahrik edici kişi veya unsurlar uzaklaştırılırken, diğer yandan kitlenin dikkati başka noktalara çekilmelidir. Örneğin, caddede toplanan insanlara trafiğin rahat akması için dağılımları ve akan trafiğe yardımcı olmaları istenebilir.
  24. Gerginlik ve endişenin arttığı kitle psikolojisini kırmak için, kolluk kuvvetinin sahip olduğu ciddiyeti zedelemeyecek şekilde, yerine göre güleryüzlü ve sempatik davranışlar da sergilenmelidir.
  25. Gerekli tedbirler alınırken ve olaya sebep olan faktörler olay yerinden uzaklaştırılırken kitle tedirgin edilmemelidir. Kendilerine karşı bir şeyler yapılacağı hissine kapılan insanlar tahrik olurlar ve harekete geçerler.
  26. Özellikle kapalı mekânlarda bir araya gelen kitleler için en büyük risk panik tehlikesidir. Panik sırasında oluşan bilinçsiz hareketlilikte ve çıkışlarda oluşacak yığılmalarda yaralanma ve ölümler gerçekleşir. Bu yüzden, kolluk personeli paniğe sebep olabilecek durumlardan hem kendisi özenle kaçınmalı, hem çevrede paniği tetikleyebilecek hususlara dikkat etmelidir. Panik oluşmuş ise, insanlardan sakin olmaları istenmeli, yığılma olabilecek noktalar açık bulundurulmalıdır.
  27. Toplumsal olaya müdahale esnasında öncelikler dikkate alınmalıdır. Toplumsal olayda birinci öncelik, kamu düzeninin ve sükûnetin sağlanmasıdır. Diğer kolluk görevlerinin ifası, bundan sonra gerçekleştirilir. Örneğin, toplumsal olayın başladığı bir yerde, adli işlem yapılmasını ve adliye sevk edilmesini gerektiren bir suç olayı ve sanıklar varsa, sükûnet sağlanmadan bu kimselerin alınmaya çalışılması toplumsal olayı büyütebilir. Büyüyen toplumsal olaylarda ise daha büyük hukuk ihlalleri yaşanır.
  28. Toplumsal olayın meydana geldiği veya gelmek üzere olduğu yer ve zamanlarda, eğer üstlerle hızlı ve sağlıklı iletişim gerçekleştirilemezse, kolluk personeli inisiyatif kullanılmalıdır. Gerektiğinde arkadaşlarını yönlendirmeli ve koordineli hareket etmelidir.
  29. Toplumsal olaylarda medya mensuplarıyla sağlıklı iletişim kurulmalıdır. Medya mensuplarına haberi hazırlamaları için imkân sağlanmalı ve engel olunmamalıdır. Ancak, kendilerinin zarar görmemesi ve kameraların tahrike sebep olmaması için, mesafelerin korunması hususunda gerekli uyarılar yapılmalıdır.



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

30. Kolluk personelinin davranışları, kitle üzerinde caydırıcı etki oluşturmalıdır. Bu caydırıcılık, kitlelere karşı zor kullanma gücünden çok, profesyonellikle ve soğukkanlı davranışlarla oluşturulur. Bireysel tepkiler vermeksizin mesleğin gerektirdiği disiplinli davranışları sergilemek, henüz olay yerine intikal etmeyen kolluk kuvvetlerinin varlığını kitleye hissettirir.
31. Kitle üzerinde caydırıcı etki oluşturması için gerektiğinde kuvvet gösterisi yapılabilir. Personelin araçlardan düzgün bir şekilde inmeleri, birbirleriyle koordineli ve uyumlu hareket etmeleri, kuvvet intikal ettirilmesi yönünde yapılan soğukkanlı ve anlaşılır telsiz anonsları, kitleye herkesin kendi davranışından sorumlu tutulacağına hatırlatılması ve görüntü kaydı yapıldığının vurgulanması gibi çok sayıda kuvvet gösterisi yapılabilir. Kuvvet gösterisi yapılırken, kitlenin tedirginliğe itilmemesi ve tahrik edilmemesi gerekmektedir.
32. Yeter sayıda personel olay yerine intikal ettikten sonra, toplumsal olaya sebep olan kitleler ve unsurlar, başkalarını tahrik edici ortam oluşmaması için uzaklaştırılır, kontrol edilebilecek şekilde kalabalık bölünür.
33. Kitlelerin dağıtılması için belli bir sıraya riayet etmek gerekmektedir. Öncelikle, kitleyi büyük gösteren ve meraklarından dolayı orada bulunan seyirciler uzaklaştırılır. Arkasından olayı çevreden destekleyen kimseler uzaklaştırılır. Daha sonra ise, provokatörleri ve psikopatları yalnız bırakacak şekilde, etkilenerak kitleye katılan kimseler dağıtılır. Kolluk kuvvetleri bazı durumlarda, yeterli gücü ve etkinliği varsa, provokatörleri ve psikopatları kitlenin içinden alarak ve uzaklaştırarak sorunu çözer. Hangi seçeneğin uygulanacağı, toplumsal olayın niteliğine ve kolluk kuvvetlerinin sayıca yeterliliğine göre değişir.
34. Toplumsal olaylarda, "minimum düzeyde zor kullanmak" esastır. Gereksiz ve orantısız güç kullanımı, tepkilere ve tahriklere sebep olabileceği gibi, sayıca yetersiz kolluk kuvvetlerini zor duruma da sokabilir. Sükûnete davet edildiği halde dağılmayan kitleler, gerekli hazırlıklar ve kolluk kuvveti takviyesi tamamlandıktan sonra, zor kullanılarak dağıtılır.



## B) KOLLUK PERSONELİNİN SIRALI GÖREVLERİ

Herhangi bir toplumsal olay duyumu alan veya doğrudan karşılaşan kolluk personeli, olay yerine intikal ederken ve ettikten sonra şu görevleri sırasıyla yerine getirmelidir:

1. **Bilgilenme:** Mümkünse olay yerine ulaşmadan önce, değilse en kısa zamanda, olayın mahiyetini öğrenmeye çalışmalıdır. Ancak daha önce bahsedildiği üzere, tarafları birbirinden ayırmadan ve uzaklaştırmadan kendilerinden sormamalıdır.
2. **Haber Verme ve Yardım İsteme:** Olay yerine hareket edildiği andan itibaren, yaşanan gelişmeler üst makamlara haber verilmeli ve zamanında yardım istenmelidir. Haber verirken, olayın yeri, kalabalığın büyüklüğü, biliniyorsa mahiyeti, muhtemel gelişmeler açık ifadelerle aktarılmalıdır. Haberleşme esnasında, hissedilen tedirginlik, olabilecek tehlikeli gelişmeler ve bazı özel bilgilerin kalabalık tarafından duyulmaması için gereken titizlik gösterilmelidir.
3. **Strateji Belirleme:** Mahiyetini öğrendiği toplumsal olayın sonlandırılması ve kitlenin dağıtılması için, nasıl davranması ve hangi yöntemleri uygulaması gerektiğine dair stratejisini belirlemelidir.
4. **Zamanı Doğru Kullanma:** Zaman kayıpları kitlenin katlanarak büyümesine fırsat vereceğinden, olay yerine ulaşmak için hızlı hareket etmelidir. Olay yerine ulaştıktan sonra, aceleci davranıldığı kalabalığa hissettirilmeden zaman hızlı kullanılmalıdır.
5. **Tahrik Unsurlarını Uzaklaştırma ve Kitleyi Yatıştırma:** Kitle ile temas sağlandıktan sonra, tahrike sebep olan gruplar ve kişiler önce birbirinden, sonra kitleden uzaklaştırılır. Kitle uygun yöntemlerle yatıştırılır ve dağıtılır.
6. **Kalabalığı Gözleme ve Gelişmeleri Takip Etme:** Toplumsal olay sona erdikten ve kitle dağılmaya başladıktan sonra, olayın sona erdiğini bizzat göstermek için olay yerinden ayrılmalıdır. Ancak, tamamen ve kontrolü kaybedecek şekilde uzaklaşmamalıdır. Belli bir mesafeden, tekrar toplanma ve olayın yeniden başlaması ihtimaline karşı tedbirli davranılmalıdır.



## KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, H., Polisin Eğitimci Kişiliği ve Polis Eğitimi Sorunu, Dicle Üniversitesi Matbaası, Diyarbakır, 2001.
- ARDA, T. ve ÇALIŞKAN L., "Kitle Psikolojisi ve Toplumsal Olayların Önlenmesi", (21. Yüzyılda Polis: Temel Sorunlar – Çağdaş Yaklaşımlar), Emniyet Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1998, s. 25-45.
- BAHAR, H. İ., Poliste Demokrasi ve İnsan Hakları, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- BALCIOĞLU, İ., "Topluluk İçinde Bulunan Kişi Tipleri", (Çevik Kuvvet Rehberi), Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 124-140.
- BROWN J. A. C., Beyin Yıkama, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994.
- BÜLBÜL, S., "Grup Dinamiği", (Çevik Kuvvet Eğitimcilerinin Eğitimi Programı Ders Notları), EPAR Yayınları, Ankara, 1997, s. 24-142.
- CERRAH, İ., "Sosyal Yapı ve Polis Alt-Kültürü", (21. Yüzyılda Polis: Temel Sorunlar – Çağdaş Yaklaşımlar), Emniyet Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara, 1998, s. 182-227.
- DÖNMEZER, S., Toplum Bilim, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- FREUD, S., Kitleler Psikolojisi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998.
- GELERİ, A., Devriye Polisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002.
- GELERİ, A., Önleyici Polislik, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- GÖKSU, T., Toplumsal Psikoloji, Toplumsal Olaylar ve Müdahale Esasları, Özen Yayınları, Ankara, 2000.
- GÖKSU, T., "Türkiye'de Yönetim Anlayış ve Polis Davranışı", (Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 69-84.
- KARA, M., "Kitlelerin Hareketliliği", (Çevik Kuvvet Rehberi), Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 103-123.
- KAYGISIZ, M., Özel Güvenlik Mevzuatı ve Hizmetleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2005.
- KORKUSUZ, H., "Öğrenci Olaylarının Perde Arkası", [www.strateji.gov.tr/makale/ogrenci\\_olaylari.htm](http://www.strateji.gov.tr/makale/ogrenci_olaylari.htm), 2005.
- KÖKNEL, Ö., Bireysel ve Toplumsal Şiddet, Altın Kitapları, İstanbul, 2000.
- LE BON, G., Kitleler Psikolojisi, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- SCHILLER, H., Zihin Yönlendirenler, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.



TOPLUMSAL OLAY VE PROVOKASYONLARI ÖNLEME REHBERİ

- SEARS D. O., FREEDMAN, J. L., CARLSMITH J. M., Sosyal Psikoloji, İmge Yayıncılık, Ankara, 2001.
- SOYSAL, M., GELERİ, A., KAYGISIZ, M. ve ARSLAN, T. A., Önleyici Polis Hizmetleri, Polis Akademisi Yayınları, SFN Yayıncılık, Ankara, 2001.
- TEZCAN, M., Sosyolojiye Giriş, Temel Kavramlar, Ankara, 1993.
- TÜRKDOĞAN, O., Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- UYSAL, V., "Toplumun Psikolojik Özellikleri", (Çevik Kuvvet Rehberi), Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 49-72.
- YILDIRIM, M., Toplumsal Olaylar ve Müdahale Esasları Dersi Sunum Notları, Elazığ, 1998.
- Polis Okulları Ders Kitapları, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998.
- <http://www.terror.gen.tr/turkce/propaganda/eleman/kitle.html>